

Campsentelles, 5
2000

CENTRE D'ESTUDIS SANTFOSTENCOS
AMICS DE CABANYES

Sant Fost i Martorelles a través de les dites i els refranys

FERRAN
PÉREZ I GÓMEZ

Una de les expressions més genuïnes de la cultura popular són els refranys. Tots els pobles han atresorat al llarg dels segles una gran quantitat de refranys, anomenats també proverbis, dites o parèmies, que es transmetien oralment de pares a fills. Avui dia, a causa dels nous costums socials i de l'obertura de múltiples i moderns canals de comunicació, aquesta transmissió oral ha quedat molt malmesa, gairebé estroncada. És només gràcies als reculls de refranys i a algunes persones que els recorden, que encara podem conèixer refranys que ens parlen del temps, de l'amor, dels oficis, dels costums, dels nostres pobles...

El significat dels refranys i les dites

En aquest article ens centrarem en aquells refranys i dites que fan esment de les localitats en què vivim. Abans de presentar-los cal preguntar-se quina credibilitat hem de donar als refranys. Pompeu Fabra va definir el refrany com a "màxima, dita, d'ús popular, antiga, especialment que conté un ensenyament"⁽¹⁾. Inten-

tarem esbrinar quin és l'ensenyament que contenen els refranys sobre les nostres viles i ciutats, objectiu que ens alguns casos és molt fàcil d'aconseguir i en uns altres, gens, com podreu comprovar. Tal com indica el títol de l'article, ens hem centrat en l'estudi dels refranys que fan referència a Sant Fost i Martorelles i acabem esmentant els que parlen de la resta de localitats de la contrada, ordenades alfabèticament. Comencem, doncs, aquest breu estudi.

Cabanyes, Martorelles i Sant Fost, tres parròquies dintre un bosc⁽²⁾

És la dita més coneguda i potser la més antiga. Ja apareix documentada en el *Diccionario Geográfico Estadístico Histórico* de Pascual Madoz, el 1845. En primer lloc, cal aclarir que Cabanyes va ser parròquia independent de la de Sant Fost fins a l'any 1504, i que es van celebrar oficis religiosos a l'església de Sant Cebrià fins a ben entrat el segle XIX. Entre les tres parròquies (dues d'elles són actualment municipis) va existir un fort lligam de veïnatge potenciat pel fet de formar part d'un mateix senyoriu feudal, la casa o baronia de Mogoda, des del segle XIV fins al XIX, en què es constituïren els primers ajuntaments independents.

L'altre aspecte que hem de comentar d'aquesta dita és la referència a la boscositat de la zona on estan situades les tres parròquies. Fins a principis del segle XIX els boscos cobrien bona part dels termes municipals de Sant Fost, Cabanyes i Martorelles, circumstància que va saber reflectir perfectament la dita popular. Avui dia encara podem recordar la frondositat d'aquestes muntanyes gràcies als boscos de Can Torrens i La Nau, a Sant Fost, o els de Santa Maria de Martorelles.

Reixac, Martorelles i Sant Fost, tres parròquies dins un bosc⁽³⁾

Es tracta d'una variant menys coneguda de l'anterior dita. Aquí el mot *Cabanyes* és substituït pel de *Reixac*, antiga parròquia veïna de

Sant Cebrià de Cabanyes i que posteriorment va ser incorporada a Montcada. Sant Pere de Reixac, tanmateix, no pertanyia a la baronia de Mogoda, que després passà a la Cartoixa de Montalegre. Això encara es pot comprovar si anem d'excursió al poblat ibèric de Les Maleses, al mig del qual hi ha una roca que va ser utilitzada com a fita per separar les propietats de Montalegre de les de Reixac. Aquesta pedra té esculpits en una cara els dos xiprers i la creu, que és l'escut del monestir cartoixà de Tiana, i a l'altra hi té les claus de l'apòstol sant Pere, símbol de la parròquia de Reixac.

A Cabanyes, boscaters

Aquest aforisme⁽⁴⁾ no ofereix dubtes a l'hora de la seva interpretació: l'antiga parròquia de Cabanyes estava ocupada per boscos en més del 50% del seu territori⁽⁵⁾ i això feia que els seus habitants n'aprofitessin a bastament les matèries primeres, sobretot la llenya. Cal recordar que un boscaters és una "persona que fa llenya al bosc". Sabem que els boscos de Cabanyes van ser explotats econòmicament per la Cartoixa de Montalegre, a la qual van pertànyer des del segle XV fins al XIX. Els monjos i els seus servents, part dels quals habitaven la Conreria o casa de conreu del monestir, en treien llenya, pinyons i feien també carbó vegetal o carbonet que posaven a la venda. Per, exemple, un any, a primeries del segle XVIII, els cartoixans van obtenir d'aquests boscos un total de 64 quarteres de pinyons, o sigui uns 4480 Kg⁽⁶⁾.

Als de Cabanyes a contra claror se'ls veuen negres les entranyes

Aquest joc de paraules de to burlesc el deien els habitants de Sant Fost als de Cabanyes, a causa de la natural rivalitat que hi havia entre ambdues parròquies⁽⁷⁾. Pel que fa al seu significat, opinem que no cal buscar-li una explicació enreessada; sembla que es tracta, senzillament, d'un joc de paraules en què s'ha buscat la rima fàcil entre el topònim *Cabanyes* i

A Cabanyes, boscaters.

la paraula *entranyes*. És veritat, tanmateix, que existeixen les locucions *de bones (o males) entranyes*, que vol dir “de bons (o mals) sentiments”, i *sense entranyes*, “que no coneix la compassió”, però no creiem pas que aquesta dita volgués fer referència a cap tret específic del caràcter dels cabanyencs.

A Sant Fost, destralers

Per explicar aquesta dita⁽⁸⁾ podem utilitzar pràcticament els mateixos arguments que amb els boscaters de Cabanyes: l'orografia de Sant Fost és molt similar a la de Cabanyes i l'abundor de boscos feia que els seus pobladors en poguessin extreure llenya amb molta facilitat. Hem d'afegir que un destraler és una “persona que fa anar la destal, sobretot per tallar llenya”; un destraler és, per tant, sinònim de llenyataire i de boscaters.

Sant Fost, un poble sense alcalde, ni agutzil, ni pressupost

Continuant amb les dites originades per la rivalitat entre Sant Fost i altres pobles de les rodalies, trobem aquest aforisme tan curiós⁽⁹⁾ que ens fa somriure si pensem en el passat recent de la política municipal a Sant Fost de Campsentelles, caracteritzat per una gran inestabilitat. L'origen d'aquesta dita, però, cal buscar-lo molt més enllà, segurament en aquells segles en què Sant Fost (igual que Martorelles) no tenia alcalde ni ajuntament propi, ja que depenia del de Santa Perpètua de Mogoda. Aquesta situació es va mantenir fins a l'any 1844, quan el nostre poble va assolir la independència municipal. Cal recordar que Sant Fost, Martorelles i Cabanyes van pertànyer durant segles (del segle XV al XVI) a la baronia de Mogoda, propietat dels monjos de Montalegre.

Deixant de banda la interpretació estricta del refrany, aprofitem l'avi-mentesa per comentar altres temes que s'hi poden relacionar, com el desgavell que en algunes èpoques ha patit la vida municipal. Referent a això, hem de dir que les persones velles del poble afirmen que a Sant Fost sempre hi hagut gran divisió d'opinions en els assumptes municipals. Alguns ho justifiquen al·legant que la forma allargada del terme municipal santfostenc afavoreix la divisió més que no pas la unió; un altre factor conflictiu que s'hi podria adduir és l'existència al poble de grups socials força diferents (pagesos, obrers, estiuejants de classe alta) des de finals del segle XIX fins a la II República. En unes altres èpoques, i també actualment, s'ha demostrat que la nostra població és capaç de portar a terme iniciatives conjuntes i projectes molt interessants; el que passa, però, és que, segons opinen molts, a Sant Fost no se saben mantenir i conservar les fites aconseguides.

A Sant Fost tanquen amb claus el rebost⁽¹⁰⁾

El més lògic és pensar que aquesta dita va néixer com un simple joc de paraules que rimen bé (*Sant Fost-rebost*), sense cap rerafons

A Sant Fost, destralers.

real. També podríem creure, i reconec que és una teoria un xic fantàsica, que la dita podria ser un ressò del caràcter desconfiat dels santfostencs de segles enrera a causa de la proliferació de bandolers i malfactors per aquestes muntanyes, tan properes al Camí Ral que anava cap a Barcelona i que passava pel terme de Sant Fost. Aquesta via antiquíssima, construïda en època romana, afavoria el contacte amb les tropes militars que hi transitaven; els soldats, que acostumaven a allotjar-se a les cases i masies, solien provocar conflictes de tota mena, com els esdevinguts l'any 1640, durant la Guerra dels Segadors, quan aquesta revolta popular va provocar a Sant Fost la mort de dos soldats i un capità castellans⁽¹¹⁾. També sabem que l'any 1652, a les acaballes d'aquest conflicte, les tropes del Comte-Duc d'Olivares van apropiar-se dels diners que hi havia a la caixeta d'administració de la sagristia de Cabanyes⁽¹²⁾. Un altre incident amb tropes foranes va tenir lloc el 1810, quan un grup de soldats francesos va saquejar l'església parroquial de Sant Fost, cremant-ne pergamins i documents.

Les tropes napoleòniques també van incendiar les cases de Can Gaig i Can Salarich⁽¹³⁾.

Les notícies sobre bandolers són, igualment, força abundoses: a Cabanyes existeix un lloc, molt a prop de l'església romànica, anomenat Pla dels Lladres, on, segons explica Mn. Salvador Pibernat, s'hi reunien els malfactors per preparar les seves malifetes⁽¹⁴⁾. És possible, per tant, que aquest trànsit constant de soldats i bandolers hagués accentuat la desconfiança entre els habitants de Sant Fost i rodalies i, en conseqüència, la necessitat urgent de protegir els seus béns. Una mostra d'això la tindríem en la torre fortificada de la masia de Can Donadéu, bastida per a protegir-se dels atacs.

A Sant Fost es tanquen al rebost⁽¹⁵⁾

Versió escurçada de l'anterior dita en què la desconfiança és exagerada de forma ben evident i portada a extrems inversemblants. Ara són els mateixos santfostencs qui es tanquen al rebost, una acció que sembla insinuar la defensa desesperada de les coses de valor que es guardaven a les masies. Com hem explicat anteriorment, l'origen d'aquest aforisme pot ser un senzill joc de paraules que rimen en consonància. Però si pensem en la segona teoria, la més improbable i fantasiosa, hauríem de dir que aquesta actitud de malfiança entre els nostres avantpassats el podem trobar en un període històric de gran inestabilitat social i política, probablement entre els segles XVII i XIX, en què les guerres i el bandolerisme van assolir Catalunya.

Sant Fost de Campsentelles, la terra del vi dolç⁽¹⁶⁾

Aquesta frase fou escrita i publicada pel folklorista Francesc Maspons i Labrós el 1887, dintre d'una obra anomenada *Tradicions del Vallès*. En parlar del paisatge que es veia des del cim de Puiggraciós (El Figaró), deia:

“A l’altre costat, les muntanyes de la Costa, deixant veure de tant en tant la mar blavosa i mostrant la Conreria de Montalegre, senyor del baix Vallès, i les petites i pintoresques valls de Montornès i Sant Fost de Campsentelles, la terra del vi dolç; allí, Montcada, amb ses maduixes; més enllà, els cirerers de Caldes.”

És evident, doncs, que es tracta d’una descripció de la producció agrícola més característica de cada poble, i en aquella època, Sant Fost i altres pobles de les rodalies d’Alella ja eren famosos per produir grans quantitats de raïm de la varietat pansa rossa o xarel·lo, molt adient per elaborar vi dolç o mistela.

A Martorelles, carboners⁽¹⁷⁾

L’elaboració de carbó d’alzina i rabassó, anomenat “carbonet” va tenir fins fa pocs anys una gran importància en aquesta part del Vallès Oriental, especialment al poble de Martorelles (avui dividit en dos municipis, Martorelles i Santa Maria de Martorelles). L’abundor dels boscos d’alzines i roures va afavorir que molts homes d’aquesta localitat es dediquessin a l’ofici de carboner. Els carboners treballaven a l’espessor del bosc, on tenien les seves cabanes. Després d’elaborar el carbonet el transportaven als llocs de venda per la ruta de cal Mercader, que sortia de Badalona i que acabava a Granollers tot passant pels corriols de Tiana, la Conreria, la Nau de Sant Fost, Martorelles de Dalt (on hi havia un hostal), Montornès del Vallès, Vilanova de la Roca i Valldoriol⁽¹⁸⁾. Aquesta ruta es va mantenir fins a la meitat del segle XIX, quan va deixar-se d’utilitzar a causa de la instal·lació de la línia del ferrocarril de Barcelona a Granollers, amb una estació a Mollet del Vallès.

Cal dir que a Sant Fost també es feia carbonet, però va ser a la població veïna on aquesta indústria rural va adquirir un major pes econòmic, fet que reflecteix perfectament aquesta dita que ara hem comentat.

Carboners de Martorelles, emmascarats de galtes i orelles

Aquest bonic aforisme⁽¹⁹⁾ descriu l'aspecte, mig còmic mig sinistre, que deuriem oferir els carboners martorellencs quan tornaven d'elaborar el carbonet. Cal assenyalar, igualment, que la rellevància social d'aquesta activitat econòmica també va tenir el seu reflex en el ball de gitanes, la dansa més genuïna del Vallès, que a Martorelles sempre ha gaudit d'una gran popularitat i arrelament. Diem això perquè els diablots, personatges que participaven en el ball de gitanes de Martorelles, portaven brases de carbó lligades al forcat⁽²⁰⁾. L'escriptor martorellenc Jaume Sindreu afirma que aquesta dita la deien els habitants de Sant Fost i Cabanyes als de Martorelles amb la intenció de ridiculitzar-los.

Cal comentar al respecte que entre **Sant Fost i Martorelles** existia fins no fa gaires anys una forta **rivalitat**, com és normal entre dos pobles veïns. Aquesta rivalitat avui dia ha minvat, però va arribar a ser molt forta i ara per ara només es pot notar una mica, potser, en els Pessebres Vivents que s'organitzen en ambdues poblacions. És un fet realment curiós que els dos pessebres vivents més importants del Vallès es facin a dos pobles que són a tocar l'un de l'altre. Abans, aquesta rivalitat es feia notar sobretot als partits de futbol, que més d'una vegada havien acabat a garrotades.

No penseu, però, que aquestes rivalitats són exclusives de Sant Fost i Martorelles. També es donaven amb altres localitats veïnes, com Mollet del Vallès. Un molletà que viu a Sant Fost des que es va casar, fa més de 40 anys, explica que quan ell festejava amb la seva senyora, que era de Sant Fost, va tenir problemes amb alguns mossos santfostencs, que no acabaven de pair que un foraster els "pregués" una noia. Aquesta quimera va arribar a tal punt que un dia que pujava a Sant Fost per veure la seva xicota, alguns nois santfostencs li van parar una emboscada i el van apedregar. Afortunadament, no va prendre mal, la parella va acabar feliçment casada i els joves de Sant Fost s'hi van conformar i el van acceptar.

Carboners de Martorelles, emmascarats de galtes i orelles.

Per acabar aquest article citarem tots els refranys o dites que hem trobat sobre els pobles i ciutats amb els quals els habitants de Sant Fost i Martorelles tenen més relació⁽²¹⁾.

Badalona

Badalona, pany de tàpies.

Si a Badalona vas no et cansaràs pas.

Granollers

A Granollers, el sol hi neix.

A la Roca, el sol hi toca; a Granollers, el sol hi neix; Vilanova, la flor nova.

A més a més, no hi ha terra com Granollers ni ciutat com Barcelona.

A Terrassa, mala raça; a Sabadell, mala pell, i a Granollers us prenen els diners.

Granollers és el graner del Vallès.

Granollers, l'esperver del Vallès.

Mollet del Vallès

A Mollet ballen amb les calces a la mà.

Així ballen a Mollet.

Montmeló

El ferrer de Montmeló, que quan tenia ferro no tenia carbó.

Les noies de Montmeló porten les mitges al garró.

Montornès del Vallès

A Montornès manlleven coses i no tornen res.

Per a no haver de fer res, Montornès.

La Roca del Vallès

A la Roca, el sol hi toca; a Granollers, el sol hi neix; Vilanova, la flor nova.

A Vallromanes, romanins, i a la Roca escorxen pins.

Santa Perpètua de Mogoda

A Santa Perpètua, ora pro nobis.

Tiana

Després de Barcelona, Tiana.

Terrassa i Sabadell

Terrassa, mala raça; Sabadell, mala pell.

Vallès

Com el Vallès no hi ha res.

Si el Vallès fos un ou, el rovell fóra Palau.

En el Vallès, tot hi és.

Vallromanes

A Vallromanes, esquelles en lloc de campanes.

A Vallromanes, romanins, i a la Roca escorxen pins.

Notes

- (1) Pompeu Fabra, *Diccionari de la llengua catalana*, EDHASA, Barcelona, 1988, pàg. 1397.
- (2) *Cinc mil refranys catalans i frases fetes, populars*, Editorial Millà, Barcelona, 1989, pàg. 81. També en el llibre d'Anna Parés i Puntas, *Tots els refranys catalans*, edicions 62, Barcelona, 1999, pag. 495.
- (3) Anna Parés i Puntas, *Tots els refranys catalans*, edicions 62, Barcelona, 1999, pàg. 518.
- (4) Jaume Sindreu, *Martorelles històrica i llegendària*, Martorelles, 1982, capítol III, pàg. 2.
- (5) Fem aquesta afirmació tenint en compte que fins al 1944 La Llagosta pertanyia a Cabanyes (i, per tant, a Sant Fost de Campsentelles) i ocupava un terreny pla al voltant del riu Besòs.
- (6) Xavier i Ferran Pérez, *Sant Fost, història d'un poble*. Sant Fost, 1990, pàg. 105.
- (7) Jaume Sindreu, *Martorelles històrica i llegendària*, Martorelles, 1982, capítol III, pàg. 2.
- (8) Idem.
- (9) Idem. També en *Mil refranys catalans*, de l'Editorial Millà.
- (10) Anna Parés i Puntas, *Tots els refranys catalans*, edicions 62, Barcelona, 1999, pàg. 487.
- (11) Xavier i Ferran Pérez, *Sant Fost, història d'un poble*. Sant Fost, 1990, pàg. 110.
- (12) Mn. Salvador Pibernat, *Notes històriques del Vallès. Parròquia de Cabanyes*. Badalona, 1936, pàg. 28.
- (13) Xavier i Ferran Pérez, *Sant Fost, història d'un poble*. Sant Fost, 1990, pàg. 116.
- (14) Mn. Salvador Pibernat, *Notes històriques del Vallès. Parròquia de Cabanyes*. Badalona, 1936, pàg. 91.
- (15) Anna Parés i Puntas, *Tots els refranys catalans*, edicions 62, Barcelona, 1999, pàg. 487.
- (16) Francesc Maspons i Labrós, "El salt de la núvia", 1887; dins Martí Boada i altres, *Llegendes de Sant Miquel del Fai*, Edicions del Brau, 1993, pàg. 102.
- (17) *Cinc mil refranys catalans i frases fetes, populars*, Editorial Millà, Barcelona, 1989, pàg. 82.
- (18) Resum històric de la *Guia Municipal de Martorelles*. Martorelles, 1991, pàg. 5.
- (19) Jaume Sindreu, *Martorelles històrica i llegendària*, Martorelles, 1982, capítol III, pàg. 2.
- (20) Jaume Rifà i Solé, *Una mica d'història del poble amb imatges del Sant Fost dels nostres avis*. L'Aixernador. Sant Fost, 1983, pàg. 66.
- (21) Tots aquests refranys són extrets d' Anna Parés i Puntas, *Tots els refranys catalans*, edicions 62, Barcelona, 1999 i de *Cinc mil refranys catalans i frases fetes, populars*, Editorial Millà, Barcelona, 1989.